

GRÁNÁTALMA

Aurea mediocritas – Az arany középút.

A mérlegelő választói magatartás

Tartalom

Bevezetés.....	3
I. A választói magatartás elméleti megközelítése.....	5
1. A választói magatartás elméletei	5
a) Racionális választás elmélete	5
b) Pártindentifikációs/Michigani modell	6
c) Szociológiai modell	7
2. A politikai cselekvés, a politikai magatartás, a politikai részvétel és a választói magatartás meghatározása.....	8
3. A tömegkommunikációs eszközök.....	13
4. A közvélemény és a közvélemény-kutatások	14
5. A választói magatartás vizsgálata.....	15
a) A választói magatartásra ható tényezők	16
b) Részvételi arányok	18
c) Választási eljárások	18
II. A választói magatartás gyakorlati megközelítése	22
1. Átjelentkezések rendszere	22
2. Fogytékossággal élő személyek részvétele a választásokon.....	24
3. Kötelező választás	26
4. Az érdektelenség problematikája, a politikától való elfordulás	30
Összegzés	34
Irodalomjegyzék.....	36

„A politika azért lehetséges,
mert az ember szabad;
szabad a választó és szabad a
politikus is.”

/Balázs Zoltán/

Bevezetés

Véleményem szerint a választóknak maguknak kell eldönteniük, milyen mértékben, illetve milyen módon kívánnak részt venni a politikai életben, szem előtt tartva azt, hogy ne legyenek se túlzóak, se közömbösek a politikai kérdésekben, hanem Horatius¹ tanítását követve, az „arany középút” mentén járuljanak a politika színterére. A politika az ókori görög polisz szóból ered. A politika szó eredeti jelentése közélet, ebben az értelemben tehát mindenki, aki részt vesz a közéletben, tevékeny (aktív) vagy tétlen (passzív) politikát folytat. A politikai magatartás és a politikai részvétel a politikai rendszer nem intézményes összetevői. Egy hatalom csak akkor nyerheti el állampolgárainak többségi bizalmát, ha megfelel a társadalom értékrendjének és ezzel kapcsolatos elvárásainak.

Tanulmányom legfőbb célja, hogy megértsük, mi motiválja, vagy éppen ábrándítja ki az állampolgárokat saját országuk politikai életéből. Ehhez azonban mélyebben kell beleásnunk magunkat azon tényezőkbe, amelyek az állampolgárok választásokon való részvételi kedvét növelik, vagy éppen csökkentik. Amint az idézetből is kitűnik, a választók saját meggyőződésük alapján, háboríthatatlanul döntenek abban a kérdésben, hogy részt kívánnak-e venni a politikai folyamatokban.

Dolgozatom témája a választópolgárok viselkedésére irányul, emellett azonban vizsgálódásom területe az állami eszközökre is kiterjed – mint például a kötelező szavazás bevezetése vagy az átjelentkezések rendszere –, amelyek hatással lehetnek az állampolgárok véleményére. Főként magyar vonatkozásban tanulmányozom a politikai magatartást, hozzáállást a politikai léthez, de külföldi – mind európai, mind Európán kívüli – országokat is górcső alá veszek. Ezzel is kiélezve a különbséget egyes államok és Magyarország között,

¹ Quintus Horatius Flaccus (Kr.e.65- Kr.e.8), római költő, kinek híres mondása az Aurea mediocritas, azaz az arany középszerűség, amely a mértékletességre tanít.

amelynek segítségével könnyebb konklúziót levonni annak tekintetében, hogy helyes-e az az irány, amerre országunk halad, és ha nem, mit kellene megváltoztatni, újítani.

A téma aktualitását megalapozza az a tény, hogy a 2014. év a „választások éve”. Ebben az évben három alkalommal kellett voksaikat leadniuk a magyar polgároknak: az Európa Parlamenti választáson, amelyet ötévente, valamint az országgyűlési és az önkormányzati választásokon, amelyeket négyévente kell megtartani. Szerencsés továbbá ez az év abból a szempontból, hogy ezen két időintervallum épp egybeesik, hiszen ilyen 20 évente egyszer fordul elő, tehát a legközelebbire 2034-ig kell várnunk.

Célom, hogy dolgozatommal átfogó képet adjak a jelenkori helyzetről, és egyúttal tisztább képet kapjon az olvasó az állampolgárokat ösztönző faktorok összességéről, és egyidejűleg talán magára is ismer egy-egy példa, jellemző kapcsán, amelyek tanulságként szolgálhatnak mind neki, mind pedig az államnak az elkövetkezendő évek eseményeit tekintve.

I. A választói magatartás elméleti megközelítése

Az elmélet legfontosabb feladata, hogy tisztázza az egyes modelleket, alapfogalmakat, téziseket. Minden kérdésre adott válasz esetén először az alapokat kell megvizsgálni, megérteni, majd utána levonni a következtetéseket, így megadva az ideális választ. Témám lényegét tekintve először a választói magatartás modelljeit kell megvizsgálnunk, azaz besorolni a választókat meghatározott csoportokba, majd a fogalmak korrekt meghatározása következik, amely az egész dolgozat vázát képezi, hiszen anélkül nem vagyunk képesek megérteni a gyakorlati rendszereket, azok működését.

1. A választói magatartás elméletei

Mi alapján döntenek a szavazók, amikor a pártok között választanak? Erre a kérdésre keresik a választ a választói magatartás elméletei. Bár e kérdés jelentőségét nehéz lenne elvitatni, pontos válasz mégsem adható rá. Magyarország esetében is sokkal inkább azt tudjuk, mi nem határozza meg a választói magatartást, mint hogy mi alapján döntenek ténylegesen a szavazók. A választói magatartás magyarázatai három nagy elméletcsoportba, illetve egy alcsoportba rendezhetők. Mindhárom elmélet a választói döntés egy meghatározott elemére koncentrál.²

a) Racionális választás elmélete³

Eszerint az egyének döntéseit leginkább az eleve meglévő, különböző szakpolitikai kérdésekkel kapcsolatos álláspontjai befolyásolják. A racionális választás olyan egyénnel számol, akik úgy döntenek a politikai pártok között, mintha különböző árucikkeket vásárolnának. A választópolgár rendelkezik bizonyos policy-preferenciákkal (pl.: jobban szeretné a jóléti szolgáltatások emelését, mint az adók csökkentését, vagy jobban szeretné a leszerelést, mint a honvédelem fejlesztését). Az állampolgár megvizsgálja, melyik párt milyen álláspontot foglal el a számára fontos kérdésekben, és arra adja voksát, amelyik vele egy véleményen van. Mivel nem valószínű, hogy lenne olyan párt, amely pontosan ugyanúgy gondolkodik mindenben, mint az állampolgár, az egyénnek súlyoznia kell a kérdések fontosságát, és azt mérlegelve kell döntését meghozni. A modell azt is figyelembe veszi, hogy

² Körösenyi András – Tóth Csaba – Török Gábor: *A magyar politikai rendszer*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 307.o.

³ Anthony Downs: *An Economic Theory of Democracy*. Harper Kiadó, New York, 1957.

az egyén tisztában van vele, hogy szavazata igen kevésbé befolyásolja majd a tényleges szakpolitikai történéseket, és hogy e befolyáshoz képest igen magasak a döntés költségei. Éppen ezért lehet racionális, illetve indokolt az egyén számára a szavazástól való távolmaradás.

Az állampolgárok ezen része ésszerűen mérlegel, figyelembe veszi a lehetőségeket, nyereségei maximalizálására, veszteségei minimalizálására törekszik a politikában is, és aszerint dönt, hogy elvárásait melyik párt tudja a legteljesebben megvalósítani. Emellett azonban a modell kritikájaként említhető, hogy nem lehet az összes információt tanulmányozni, az állampolgár nem képes minden tényt, hírt kellőképpen áttekinteni és így lehetséges, hogy végül irracionális döntést hoz.

Ugyanitt említeném – mint alcsoportot – a racionális választási elmélettel szemben és annak előnyeinek kihangsúlyozására a nem racionális választási elméletet, amely szerint a polgárokat társadalmi jellemzők befolyásolják a választásnál. Vannak elvárásaik a politikával szemben, és anélkül, hogy mérlegelnének, gazdasági (közgazdaságtani), társadalmi viszonyokat is figyelembe vennének, köteleződnek el egyik vagy másik párt mellett. Így általában meggondolatlan, elhamarkodott döntést hoznak, azt a pártot választják, amelyik a kampány által elért pillanatnyi elvárásaik teljesítésének megfelel, és ez hosszútávon nem feltétlenül vezet pozitív eredményhez.

b) Pártidentifikációs/Michigani modell⁴

A pártidentifikáció valamely párt irányába kialakult erős politikai lojalitást, hovatartozást jelent. A modell szerint a pártpreferencia a szavazó személyes identitásának részévé válik, és a pártok jelöltjeit, álláspontjaikat ennek az identitásnak a szűrőjén keresztül látja.⁵ A pártpreferencia maga válik „gondolatmankóvá”, amely eligazítja az állampolgárt, hogy a számára irreleváns szakpolitikai sokaságban milyen álláspontot célszerű elfoglalnia.

A racionális választási elmülethez hasonlóan ez a modell is az egyéni döntést helyezi vizsgálódásának középpontjába. Az egyén e modell szerint nem hasznát akarja maximalizálni, és nem szakpolitikai preferenciáinak elérését tűzi ki célul, hanem a párttal való azonosulását fejezi ki a szavazás aktusával. A szavazás így expresszív cselekedet, amellyel a választó kifejezi a párthoz való kötődését. A választást közvetlenül az állampolgárnak a pártokhoz való hozzáállása befolyásolja: bizonyos pártokat eleve jobban kedvel, míg másokat diszpreferál. A preferencia oka azonban nem valamilyen mérlegelés, hanem a választót a döntés előtt ért

⁴ Angus Campbell: *The American Voter*. John Wiley&Sons Kiadó, New York, 1960.

⁵ Enyedi Zsolt – Körösnéyi András: *Pártok és pártrendszerek*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 205.o.

szociálpszichológiai hatások sokasága. „Ezek a hatások hozzák létre a választói döntés oksági tölcserét; e tölcser 'kimeneti' oldalán a párttal kapcsolatos attitűd van, 'bemeneti' oldalán pedig számos korábbi hatás.”⁶ E hatások közül a legfontosabb a szocializáció, hiszen a szocializáció során dől el, hogy az egyén milyen viszonyt alakít ki a politikai rendszerrel.

c) Szociológiai modell⁷

Ez a modell már nem az egyént, hanem a társadalmi nagycsoportot helyezi a középpontba. Azt kell feltárnia, hogy melyik csoport melyik pártra szavaz, és hogy miért. Az egyének ebben a keretben csak csoporttagságuk folytán érdekesek, és a csoportok jellemzői szerint döntenek, így a kérdés az, kit támogatnak a munkások, értelmiségiek stb., és magán a csoporton belül az egyének döntése megfelel-e a csoportdöntésnek. A választói magatartás szociológiai modellje a különböző társadalmi-demográfiai változók és a pártválasztás közötti összefüggés feltárására koncentrál. Ezáltal például könnyen be lehet határolni, hogy a magyar politikai rendszerben hogyan és milyen szempont alapján különülnek el élesen az egyes társadalmi csoportok a pártok támogatottságának tekintetében. (pl.: A foglalkozási összetételt tekintve az MSZP bázisának három fő pillére van: nyugdíjasok, kékgallérosok és a vezető értelmiségiek. A Fidesz szavazótábor a vallásosabb, kevésbé urbánus és a fiatalabb generációból áll.⁸)

Láthatjuk, hogy a három elméleti megközelítés a gyakorlatban kiegészíti egymást, egy-egy ország állampolgárait nem lehet, nem tudjuk egyik vagy másik csoportba konkrétan besorolni. A választói magatartás vizsgálata során nem az a kérdés, hogy mi megy végbe a választó fejében, hanem az elméletek küzdelme arról szól, hogy melyik képes leginkább modellezni a választói döntést, azaz melyiknek a feltevéseit elfogadva tudjuk leginkább magyarázni a tényleges döntéseket.

A magyar választói magatartás legfontosabb jellemzője, hogy mindhárom elméleti kerettel nehezen magyarázható. A magyar választók többsége nem tekinthető racionális szavazónak. Ennek bizonyítéka, hogy nincs szoros összefüggés a választók pártpreferenciája és a pártoknak tulajdonított álláspontok között. Sok esetben szakpolitikai kérdésekben a szavazók nem tudnak pártot rendelni az adott kérdésekhez. Ilyen szakpolitikai kérdések az egészségügy, oktatáspolitikai vagy a gazdaságpolitika, illetve a 2013-ban sok vitát eredményezett paksi atomerőmű ügye. Mindez azt mutatja, hogy a választónak van ugyan

⁶ Körösenyi András – Tóth Csaba – Török Gábor: *i.m.* 308.o.

⁷ Martin Harrop – William Lockley Miller: *Elections and Voters*. Meredith Kiadó, New York, 1987.

⁸ Körösenyi András – Tóth Csaba – Török Gábor: *i.m.* 312-313. o.

pártpreferenciája mind szakpolitikai téren, mind az egyes pártokat illetően, de a kettőt nem tudja összeegyeztetni egykönnyen, és ezért maga a választás is nehézségekkel jár.

2. A politikai cselekvés, a politikai magatartás, a politikai részvétel és a választói magatartás meghatározása

Ahhoz, hogy fent tárgyalt modelleket megértsük, bizonyos fogalmakat – mint a politikai cselekvés, politikai magatartás, politikai részvétel, választói magatartás – tisztáznunk kell. A fogalmak definiálásával az elméletek is magyarázatot kapnak, értelmezésük könnyebbé válik az olvasók számára.

A politikai cselekvés az egyén politikaiként minősülő cselekvéseit és kapcsolatait, viszonyulásait (attitűdjeit) jelenti társadalmi környezetével. A politikai cselekvésen belül helyezkedik el a politikai magatartás, amely a cselekvés végrehajtó része, külső kifejeződése. Az állampolgárok viselkedése előzetesen elsajátított értékeken és ideológiákon nyugszik. Ezek az értékek és ideológiák határozzák meg a társadalmi egyének politikai magatartását. A politikai magatartás másképpen vetődik fel akkor, amikor a társadalomban „rendkívüli állapot” van, és az állampolgárok akaratlanul kényszerülnek bele politikai eseményekbe (pl.: gazdasági válság), és egészen másképpen alakul akkor, amikor egy demokratikus államban a politikai rendszer megfelelően működik. „A politikai magatartás mérése demokratikus társadalmunkban általában a politikai részvétellel összefüggésben történik. A politikai elitek hatalmi versengésében ugyanis nagy jelentősége van annak, hogy rendelkezzenek információkkal a választói magatartásról. Ehhez pedig fontos útmutatóul szolgál a választók politikai magatartása.”⁹

Az, hogy mi számít politikai magatartásnak, függ az állam típusától. A totális államokban, a rendszerváltás előtti időszakban a hatalom döntötte el, hogy egy magatartás politikainak minősül-e. Ez megnyilvánulhatott öltözködésben, zenei ízlésben vagy akár a barátok megválasztásában is, és ennek elfogadása vagy korlátozása az állam fennhatósága alá tartozott. A demokráciákban az egyén maga dönti el, mely magatartást szánja politikainak. Ebben az esetben a politikai magatartás és a politikai részvétel egybeesik, és bármely magatartásnak lehet politikai jellege, ha az egyén annak szánja. (Erre kitűnő példa a 2002-es kokárda incidens, amikor a 2002. évi országgyűlési választás első fordulóját követően Orbán Viktor arra szólította fel az embereket, hogy aki velük van, az ő győzelmüket akarja, az

⁹ Haskó Katalin – Hülvely István: *Bevezetés a politikatudományba*. Villányi úti könyvek, Budapest, 1996. 87.o.

viselje a kokárdát március 15-től egészen a választás második fordulójának napjáig, azaz április 7-ig.)

A demokratikus rendszerekben a politika fontos szereplői a választások révén periodikusan döntéshelyzetbe hozott választópolgárok. A polgárok választójoguk gyakorlásában, politikai aktivitásukban sem egyformák. Politikai magatartásuk szerint lehetnek aktívak, olyanok, akik szerzett politikai jogaikkal rendszeresen élnek. Nem csak a választásokon vesznek részt, hanem tagjai valamely pártnak, feladatokat vállalnak politikai összejöveteleken, plakátokat ragasztanak, stb. A politikailag aktívak határozott politikai beállítottsággal rendelkeznek, és a választópolgárok más csoportjával szemben hosszabb ideig kitartanak a választott ideológia mellett. A politikai aktivitás speciális esete a formálisan aktívak csoportja, akik látszólag sokat foglalkoznak a politikával, de hiába „nyüzsögnek”, nem érnek el semmilyen célt, tevékenységüknek nincs eredménye, valódi funkciójukat nem töltik be. Következménye lehet ennek a formális aktivitásnak, hogy az átlagember elfordul a politikától, mert nem látja az értelmét, haszontalan, cél nélküli ténykedésnek véli a politikai tevékenységeket.

A polgárok egy meghatározott része passzív a politikával szemben, akik vagy egyáltalán nem vesznek részt a politikában, vagy pedig a választásokon való részvétellel „letudják” állampolgári kötelességüket, a többit a politikusokra bízják. A passzív magatartáson belül meg lehet különböztetni azon személyeket, akiket egyáltalán nem érdekel a politika, illetve azokat, akik nemleges magatartásukkal foglalnak állást. Ez utóbbira példa, ha valaki a politikát korruptnak tartja, illetve azért nem akar szavazni, mert egyik párt sem győzte meg, és azzal, hogy nem vesz részt a választásokon, pontosan meghatározza a politikáról formált véleményét. A politikától való tartózkodás pedig kifejezhet tiltakozást is, egyfajta ítélet azokról az állampolgárokról, akik részt vesznek a politikában.

A fentebb már említett politikai cselekvés és politikai magatartás mellett beszélhetünk még politikai részvételről, ami „azon tetteknek és magatartásoknak az összessége, amelyek arra irányulnak, hogy többé-kevésbé közvetlen és törvényes módon befolyásolják a politikai rendszerben vagy egyes politikai szervezetekben a hatalomgyakorlók döntéseit és maguknak a hatalomgyakorlóknak a kiválasztását, arra való tekintettel, hogy az uralkodó érdekek rendszerének szerkezetét megőrizték vagy megváltoztassák.”¹⁰

A politikában való részvétel igénye nagyon ingadozó. Kisebb a valószínűsége annak, hogy politizálni kezd az, aki a politikai részvételért várható ellenszolgáltatás értékét

¹⁰ Gianfranco Pasquino: *Partecipazione politica, gruppi e movimenti*. In: Gianfranco Pasquino (szerk.): *Manuale di scienza della politica*. Il Mulino, Bologna, 1986. 192.o.

kevesebbre becsüli, mint a másfajta tevékenységekért várható ellenszolgáltatásokét. Ekkor az emberek inkább maradnak saját érdekeiknél és örömeiknél, mintsem a politikában keresnének kielégülést. A politikai részvétel eszerint közvetlenül összefügg az egyének mindennapi érdekeivel. Az állampolgár akkor megy el szavazni, amikor ettől közvetlen vagy közvetett hasznot remél (olyan politikát támogat, amelyik számára kedvezőbb adórendszert, munkalehetőséget, stb. biztosít). Nem megy el azonban szavazni, ha egyik politikai erőttől sem remél érezhető változást és a problémáinak megoldását.

Érdekes példaként említhető Kína, a kommunista pártállam, ahol a politikai részvétel eltér a liberális demokráciákban megtalálható folyamatoktól. A különbség a vezetők és az állampolgárok közötti viszony eltérő felfogásából ered. A Kommunista Párt szervezete az egész társadalom érdekeinek képviselőjére tart igényt és elutasítja a többi politikai pártot. A politikai részvétel a párt és a társadalom közötti gyámsági viszonyt tükrözi. A kapcsolat ma is – csak úgy, mint a múltban – hierarchikus, felülről lefelé irányuló folyamatként strukturálja a politikai részvételt, és kevés teret hagy a Kommunista Párton kívüli érdekaggregációknak.¹¹ Ez is jól szemlélteti, hogy egy diktatúrában másként alakul a politikához való viszony, illetve az emberek magatartása, részvétele, mint egy demokratikus országban, ahol a választópolgárok több párt közül választhatnak, aktivitásuknak látható eredménye van (akire többen szavaznak, az nyeri meg a választást, a többség akarata érvényesül).

A politikai magatartáson kívül jelen van a választói magatartás, amelynek vizsgálódási területe, hogy a választópolgárok elmennek-e szavazni, és hogy a választásokon való részvétel aránya hogyan alakul. A választási kampány egyik legfontosabb feladata a választók meggyőzése. Ahhoz, hogy az egyes pártok az állampolgárokat a kampány segítségével „megszerezzék”, ismerniük kell, melyik csoportba tartoznak. A következő csoportosítás egy Magyarországon a politikai szociológia területén hosszú ideje bevett osztályozás, de természetesen nem ez az egyetlen lehetőség a választói magatartások rendszerezésére.

Minden kampány a bizonytalan választók csoportjára helyezi a legnagyobb hangsúlyt, a pártok rájuk igazítják pártprogramjaikat, mivel őket lehet és kell leginkább mobilizálni. Viszonylag magas a létszámuk, és jellemzően nincs erős pártpreferenciájuk. Nem csak arról kell tehát meggyőzni őket, hogy kire szavazzanak, hanem hogy egyáltalán menjenek el szavazni, ne maradjanak közömbösek azon területek iránt, amelyek az életüket, megélhetésüket jelentősen befolyásolják (pl.: adórendszerek, nyugdíj). A bizonytalan választókon belül három csoportot különböztetünk meg. Az egyik a semleges választók köre,

¹¹ Gabriel Almond – Bingham Powell, Jr. – Kaare Strom – Russel Dalton: *Összehasonlító politológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 598.o.

akik egyik pártot sem nevezik meg konkrétan, de nem is zárják ki egyiket sem választásukból, és előfordulhat, hogy bizonyos pártokkal szembeni rokon- illetve ellenszenvet éreznek. Ezeket a választókat arról kell elsődlegesen meggyőzni, hogy menjenek el szavazni, politikailag ne maradjanak semlegesek. A szurkolók alkotják a másik csoportot, akikre erőteljes rokonszenv-ellenszenv jellemző egy-egy párttal szemben. Látens részvételi szándék vezérli őket: azt biztosan tudják, hogy részt vesznek a szavazáson, csak még arról nem döntöttek, hogy kivel szimpatizálnak, kire adják le voksukat. Az ő meggyőzésük igen fontos a pártok számára, hiszen részvételük biztos, így ha sikerül megnyerni őket, akkor nő a párt támogatottsága. A harmadik csoportot az azonosulók alkotják, akik befogadóak az információkkal szemben, a pártok programjairól jól értesültek. Elhatározásuk egyértelmű azzal kapcsolatban, hogy részt vesznek a szavazáson, és úgy hozzák meg döntésüket, hogy a korábbi információkat mérlegelik, és a számukra legkedvezőbb feltételeket nyújtó pártot választják meg. Ők a jó ellenpélda arra az állításra, miszerint „az emberek, akkor is, ha tájékozatlanok, tömegesen vesznek részt politikai tevékenységben.”¹²

A választói magatartás között meg kell említeni az ellenpártoló csoportját – ők már a bizonytalan szavazók körén kívül találhatók –, akiknek nagyon stabil pártpreferenciájuk van, mindig ugyanarra a pártra szavaznak. Az összes többi párt szempontjából ellenpártoló, hiszen a többi párt nem tudja meggyőzni, maga mellé állítani őket. Végezetül megemlíthetjük a felelősségkeresőket, akik indulatosak a politikával szemben, csak negatív kampánnyal lehet őket meggyőzni, megmozgatni, olyan információkra várnak, amelyek leleplezőek. Vagy egyáltalán nem szavaznak, vagy a negatív kampány hatására vesznek csak részt a politikai életben szavazatukkal. Ezen személyek azok, akiket a leginkább képes a média befolyásolni. Jól példázza ezt Gyurcsány Ferenc 2006. május 26-ai – egy hónappal az MSZP választási győzelme után tartott és szeptemberben nyilvánosságra került – őszi beszéde, ami sokakban felháborodást keltett, Budapesten és számos magyarországi városban tüntetéssorozatot váltott ki. Tüntető, közéleti személyiségek, magyar és külföldi politikusok követelték az akkori miniszterelnök lemondását. A párt támogatottsága jelentősen csökkent, ezt követően sokan a Fidesz mellé álltak, és feltehetően ennek is köszönhető, hogy a 2010. évi választáson a Fidesz került ki győztesként.

Mindezek a típusok, magatartásformák különbözőképpen befolyásolják a politikai rendszer működését, és ha egy demokratikus rendszerről van szó, az nem teheti meg, hogy ne legyen tekintettel ezekre a befolyásokra. A demokrácia versengő pártrendszerében egyetlen

¹² Gianpietro Mazzoleni: *Politikai kommunikáció*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 215.o.

párt sem elégedhet meg hűséges követőinek szavazatával, komoly gondot jelent a pártok számára, hogyan ériék el a választók más, passzív vagy ingadozóbb rétegeit.

A demokratikus választások nyitottak, a végeredmény sokféle tényező hatására alakul ki, de a választások valamelyes kiszámíthatósága mégis igen fontos stabilizáló tényező a politikai rendszer számára. „Ezért nem véletlen, hogy a politikai szociológusokat ma leginkább foglalkoztató kérdések egyike a választói kötődések természetének megváltozása, az önkényes szavazás (*volatility*), a választásról választásra változó választói attitűd terjedése.”¹³ A „*volatility*” kifejezés nem a negatív értelemben vett önkényességre utal, hanem az egyes választások közötti szavazói viselkedés szabad megváltozásának mértékét fejezi ki, azaz hogy mennyiben tér el a választópolgár egy korábbi és későbbi döntése egymástól a pártok tekintetében, illetve az általa korábban és aktuálisan választott pártok álláspontja, világnézete mennyire áll egymástól távol. (pl.: A választópolgár korábban kereszténydemokrata eszméket vallott, ám utóbb szélsőjobboldali párt mellett teszi le voksát, a változtatás mértéke, azaz a „*volatility*” igen magas, szélsőséges mértéket mutat.)

A fejlett országokban is átalakulóban van a pártrendszer egésze, az új kötődések sokkal esetlegesebbek és változékonyabbak a régieknél, nagymértékben ki vannak téve a média befolyásának. Erre jó példa a tradicionális (kereszténydemokrata-kommunista tengelyű) olasz pártrendszer összeomlása, és a tévémogul, Berlusconi pártjának gyors felemelkedése, amely a médiabefolyás párthatalomra való átváltását szemlélteti. Berlusconi 1994-es győzelme élénk vitát keltett az újságírók, a politikusok és a tudósok körében. Mindannyian azt kérdezték, hogy tudott ilyen váratlanul ekkora sikert aratni. A leggyakoribb és legkézenfekvőbb válasz az volt, hogy Berlusconi – aki privát tévécsatornák tulajdonosa – okosan kihasználta televízióinak hatalmát ahhoz, hogy megnyerje ellenfelei szavazótáborát. Berlusconi példája is jól szemlélteti, hogy a média hatalma egyre nagyobb teret nyer a politikában. A tömegkommunikációs eszközök folyamatos fejlődése nélkül képtelenek lennénk eligazodni a pártok programjában, illetve a választások rendszerében és a választások utáni eredmények kiértékelésében.

¹³ Bayer József: *A politikatudomány alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 223.o.

3. A tömegkommunikációs eszközök

„Az, amit az állampolgár tesz, nem közvetlenül és biztos ismereten nyugszik, hanem azokon a képeken, amelyeket ő alakít ki, vagy amelyeket kap. A világról szóló képek gyártásának legfontosabb gépezete a hírmédia.”¹⁴ A világon mindenhol egyre nagyobb teret nyernek az emberek életében a tömegkommunikációs eszközök, amelyek a politikai információk legfontosabb forrásaiként is funkcionálnak. A média lehetővé teszi, hogy a közlésre kiválasztott személy széles körhöz juttassa el gondolatait, miközben a közlő és a befogadók nincsenek közvetlen közelségben. Például Indiában a tömeges írástudatlanságon kerekedett felül az elektronikus média, amelynek hatását nem korlátozza az analfabetizmus, így az országban mindenkihez eljuthatnak az információk.¹⁵ A médiumok két kategóriára bonthatóak: nyomtatott sajtó (újságok, magazinok, könyvek) és elektronikus sajtó (rádió, műholdas televízió, internet).

Egy 1992-ben készített felmérés keretében három európai demokráciában és az Egyesült Államokban vizsgálták, hogy mekkora politikai jelentőséggel bírnak e médiumok. Az eredmények azt mutatták, hogy az Egyesült Államokban, Franciaországban, Nagy-Britanniában, és Németországban is a legfontosabb információforrás a televízió, átlagosan 56 százalékos aránnyal. Ezt követik jelentősen leszakadva a hírlapok, és jóval kevésbé fontos mindenütt a közvetlen beszélgetés és a rádió.¹⁶ Ezen százalékok jelentős különbözősége az emberek életmódjában keresendő. Manapság minden háztartásban megtalálható legalább egy televízió, amelyen keresztül a legkönnyebb informálódni a világ történéseiről. A hírlapokat felváltották az internet adta lehetőségek, számos újság, folyóirat már elektronikus formában is elérhető, amelyek – nem utolsó szempontként – ingyenes hozzáférést biztosítanak az olvasóknak. Ebben a rohanó világban egyre kevesebb idő jut a személyes kapcsolatokra, ezáltal az emberek közötti közvetlen kommunikáció is háttérbe szorul. A rádió mind a négy vizsgált országban kevesebb százalékot ért el, mint a közvetlen beszélgetés. Véleményem szerint ennek oka, hogy a rádió helyét a televíziók váltották fel, hiszen azáltal, hogy látjuk a hírt és nem csak halljuk, élethűbb, valóságosabb információvá válnak az ott elhangzottak, amelyeket az emberek jobban át tudnak érezni, sokkal inkább saját ügyükként képesek kezelni. Azonban az emberek számára fontos a megerősítés, visszajelzés véleményük kifejtésekor, amelyet egy-egy beszélgetés során embertársaiktól kaphatnak meg. Ezzel

¹⁴ Walter Lippmann: *L'opinione pubblica*. Donzelli Kiadó, Róma, 1995. 26.o.

¹⁵ Gabriel Almond – Bingham Powell, Jr. – Kaare Strom – Russel Dalton: *i.m.* 877.o.

¹⁶ Dalton Russel: *Citizen Politics: Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Chatham House Kiadó, Chatham, 1996, 24.o. 2.1. táblázat

szemben a rádió és a televízió is csak egyoldalúan képes közvetíteni a híreket, ezért mind a televízió, mind a rádió kritikájaként fogalmaznám meg, hogy nincs a hagyományos értelemben vett információcsere egyiknél sem.

4. A közvélemény és a közvélemény-kutatások

Ahogy láthattuk a fentiekben, a közvélemény formálásában nagy szerepet kap a tömegkommunikáció. A kommunikáció elsődleges tényezője a közvélemény kialakulásának, kifejtésének és megismertetésének. A közvélemény alapvető kommunikációs jelenség, a választók összességének átmeneti, tökéletlen formája. A közvélemény és annak a közvélemény-kutatásokban megismerhető „fényképe” némileg aláásta a szavazatnak, mint a mai demokráciákban megjelenő népakarat kifejeződésének monopóliumát. A közvéleményt, mint láthatatlan részvételt ábrázolják abban az értelemben, hogy itt jelen van a politikában érdekelt és tájékozott közönség, anélkül azonban, hogy folyamatosan működne, ez pedig erősen különbözik a látható részvételtől, amely az egyének és a csoportok konkrét magatartásában nyilvánul meg. A kutatók a közvélemény fogalmának meghatározása során két táborba tömörülnek. „Az egyik oldalon azok vannak, akik azt gondolják, hogy a közvélemény mentális konstrukció, vagy legfeljebb heurisztikus eszköz, a másik oldalon pedig azok, akik a társadalomban és a politikában látják és értékelik a közvélemény dinamikájának jelentőségét. Mindkét csoport elismeri, hogy a közvélemény a valóságban nem létezik, azaz nem rendelkezik egy szervezett csoport jellemzőivel, hanem egyfajta virtuális entitást képez.”¹⁷

A közvélemény a polgári nyilvánosság megjelenésével egyidejűleg jelent meg, ahol – Habermas szerint – az állampolgároknak (mint nyilvánosságnak) van véleményük a közügyekről, és ezt a nyilvános vitákban meg is mutatják. A közvélemény hatalmat gyakorol, és ezáltal három politikai hatást idéz elő. Az első esetben a közvélemény-kutatások eredményei befolyásolják a politikai döntéseket; a másodikban közreműködnek a politikai személyiség támogatásának és legitimációjának megerősítésében, felerősítésében vagy csökkentésében; a harmadik esetben a közvélemény befolyásolja a közönség véleményét.

A közvélemény szondázása, a választások várható eredményének felmérése komoly hatással van a választásokra, a választópolgárok döntéseire. A politikai szociológián belül külön alkalmazott tudomány annak kutatása, hogy az emberek elmennek-e szavazni. Ha nem,

¹⁷ Gianpietro Mazzoleni: *i.m.* 234-235.o.

mi ennek az oka, mi alapján szavaznak, mely tényezők befolyásolják döntésüket, külső motivációk, társadalmi tényezők milyen hatással vannak rájuk, stb. Ha a szavazás titkosságának megsértése miatt nem volna demokráciaellenes merénylet, a kutatók legszívesebben beülnének a szavazófülkébe, hogy megnézzék és megértsék, az állampolgár hogyan és miért tesz keresztet éppen az egyik vagy másik szimbólum vagy név mellé. Nem csak tudósok, hanem politikusok számára is lényegesek ezek a felmérések, mivel megtudhatják, mi az, amivel hatni lehet a szavazókra. A választások fokozott nyomon követése valóságos üzleti vállalkozássá emelte a közvélemény folyamatos vizsgálatát. Mindeközben vitatott a kutatásnak a helyessége, tudományos módszertana éppúgy, mint a politikai szerepe. Erre jó példa a magyarországi 2002. évi országgyűlési választás, amikor is a kutatások eredményét tekintve a Fidesznek kellett volna nyernie, de ehelyett az MSZP aratott elsőprő győzelmet. Ekkor a közvélemény-kutatásokba vetett hit megingott, és kimondták, hogy az eredményeket nem lehet túlbecsülni. Utóbb azt is megvizsgálták, mi lehetett az oka ennek a 2002-es eseménynek, és olyan válaszok születtek, hogy például nem voltak jók a módszerek, vagy hogy a Fidesz szavazótábora úgy gondolta, nem kell részt venni a szavazáson, úgysis nyernek a közvélemény-kutatások előrejelzései alapján. Ezt követően ennek a jelenségnek irodalma lett, a mai napig hivatkozások alapjául szolgál. A közvélemény-kutatások legfőbb célja, hogy a választók magatartási viselkedését előre megpróbálják behatárolni, és ezzel összefüggésben megalkotni egy várható eredményt, amely mintegy iránymutatásul szolgál a lehetséges kimenetelt tekintve.

5. A választói magatartás vizsgálata

Miután tisztáztuk a választói magatartás fogalmát és megismerkedtünk a választások, illetve a közvélemény-kutatások fontosságával a demokratikus politikai rendszerben, a politikatudománynak egyik kitüntetett vizsgálódási területére térünk át: a választások és a választói magatartás kutatására. A legfontosabb vizsgált témakörök három csoportját taglalom a következőkben.

a) A választói magatartásra ható tényezők

A választók politikai preferenciáinak alakulására, a választói magatartásra ható különböző tényezők elemzése kiemelkedő vizsgálódási terület. Ezek hagyományosan a következőkre irányulnak: miként határozza meg a választók társadalmi és gazdasági helyzete, demográfiai adottságai, politikai kultúrája a választói magatartást. Az egyén saját életére a kormányzati politika által gyakorolt hatás foka bizonyos társadalmi csoportok (munkaadók, közigazgatásban dolgozók) esetén igen markáns. Ők azok, akik gazdaságilag kiszolgáltatottak, olyan ágazatban dolgoznak, amely az éppen hatalmon lévő párt támogatását élvezi vagy pedig a párt hátrányos helyzetbe hozza, ezáltal megfosztva őt minden támogatástól, és ezzel együtt megnehezíti a fennmaradását.

A választói magatartásra ható tényezők csoportján belül vizsgálnunk kell a csoportbefolyást, amely egy kétlépcsős folyamatban értelmezhető. A tömegkommunikációs eszközökön keresztül jutnak el az információk az egyénhez, de azokat általában nem közvetlenül ő dolgozza fel, hanem a környezetében lévő ún. véleményformálók értelmezése alapvetően befolyásol(hat)ja az egyén saját véleményét, de nem szükségszerűen van rá hatással. Az is jellemző, hogy az ellentmondó információk (például amit közvetlenül a médiából kap és ahogy azt a véleményformálók értelmezik) kioltják egymást, és a választópolgár nem fog tudni dönteni. Az érvénytelen szavazatok általában azért vannak, mert több pártra szavaznak egyszerre a döntésképtelenségük miatt.

Egyes szempontok ugyanakkor más irányba mutatnak: a választó nem tudja, melyik pártot helyezze a középpontba, ezért alakulnak ki a deviáns szavazások. Ez az jelenti, hogy azt feltételezzük, hogy azt a politikai oldalt választja, amelyik elvárható lenne az ő szemszögéből, de valamely más érdektől vezérelve mégis egy másik pártra szavaz. (Például egy választópolgár számára, aki szeretné, hogy nemzetközi mintákra épülve a Magyar Gárda újra működhessen, kézenfekvő megoldás lenne a Jobbik támogatása, hiszen az ő programjukban szerepel a Magyar Gárda újbóli felállítása. Ugyanakkor, ha azért nem a Jobbik mellett teszi le voksát, mert számára az EU-ban való bennmaradás élvez elsőbbséget, akkor deviáns átszavazásról beszélhetünk.)

Az állampolgárok döntésének kialakulásában szerepet játszik az információk hozzáférhetősége, hogy ki mennyire tájékozott, és ebből következik, hogy aki tájékozott, az inkább elmegy szavazni. Ezekben a személyekben kialakul az a meggyőződés, hogy átlátják a politikai helyzetet és megalapozott döntéseket tudnak hozni, úgy érzik, képesek befolyásolni a politikát. Manapság egyre jellemzőbb, hogy túl sok az információ, és emiatt egyre nehezebb

tájékozódni. Ha valaki csak a kampányidőszakban szeretne információkhoz jutni, az nagyon sok időt venne igénybe, és ez például a több műszakban dolgozók számára elképzelhetetlen, nem jut rá elegendő idejük. Ám vannak olyanok, akik abszolút nem mutatnak érdeklődést a politika iránt. Ők azok, akik megtehetnék, de mégsem hajlandók, nem akarnak informálódni. „Az állampolgárok csekély érdeklődése a politikai tájékozódás iránt olyan tömegkommunikációs tényezőkben keresendő, mint az információs tartalom megjelenésének módja, a politikai hírekre jellemző felszínesség, szenzációhajhászás és a képek túlzott alkalmazása.”¹⁸ Ezek olyan tényezők, amelyek megnehezítik az információszerzést, eltorzítják annak jelentését, megakadályozzák, hogy az emberek nyomon kövessék a verbális narrációt.

Ezen szempontokon túl vannak társadalmi tényezők, amelyek az állampolgárokat a választásokon való részvételre hajlamosítják vagy éppen hátráltató tényezőként hatnak. Ezen tényezők köre a vallási beállítottság, az iskolázottság, a nem, az életkor, az életforma és hogy milyen közösségben és mennyi ideje él az állampolgár. A vallás inkább a politikai-ideológiai jobboldalon vált a párttal való tartós azonosulás alapjává. Különösen a katolikusok körében alakult ki erős és tartós politikai lojalitás a kereszténydemokrata jellegű pártok irányába. (2002 óta a Fidesz szavazótáborában egyre több a vallásos, rendszeresen templomba járó állampolgár.) Az iskolázottabbak tipikusan átlag feletti arányban vesznek részt a választásokon. Az iskolázottság közvetlenül és közvetve is befolyásolja a tájékozottságot, a tájékozottság pedig kristályosodottabb álláspontokkal jár együtt. A nemi hovatartozás is bírhat jelentőséggel a részvétel arányának tekintetében. A szavazati jog kiterjesztésének időszakában a nők inkább a konzervatív pártokat preferálták, míg ma már a baloldalon található a többségük. Ezt jól szemlélteti, hogy az amerikai Demokrata Párt jelentős előnyre tett szert a nők körében, míg a Republikánus Pártnak biztos többsége van a férfi szavazók között, hiszen ez utóbbi párt konzervatív eszméket vall.¹⁹ A társadalom előregedésére mutat, hogy inkább középkorúak és idősebbek vannak jelen a választásokon. Azok, akik párkapcsolatban élnek, házasok, nagyobb arányban vesznek részt a választásokon, mint azok, akik egyedülállóak vagy rendezetlen kapcsolatban élnek. Akik hosszabb ideje élnek lakóközösségben (falvakban, városokban), nagyobb létszámban működnek közre a politikai életben, mint a falvakba, városokba újonnan betelepültek. Ezek a különböző, bizonyos esetekben egymásnak ellentmondó társadalmi tényezők természetesen más-más eredményre vezetnek az egyes egyének döntésében.

¹⁸ Gianpietro Mazzoleni: *i.m.* 218-219.o.

¹⁹ Enyedi Zsolt – Körösnéyi András: *i.m.* 209.o.

b) Részvételi arányok

Az elkövetkezőkben taglalt százalékok jól szemléltetik, hogy az utóbbi pár évben az emberek szavazási hajlandósága csökkent – bár csekély mértékben –, kevésbé szívesen vesznek részt a politikai életben szavazatukkal a korábbi évekhez képest. Bízunk benne, hogy az új magyar választási rendszer bevezetésével és annak gyakorlati alkalmazásával egy új korszak kezdődik, amelyben az állampolgárok nagyobb része vesz részt a választásokon azáltal, hogy úgy érzik majd, az állam nagyobb teret enged nekik saját ügyeik formálásában. Reményeink szerint 2018-ban, a következő választási évben már mindenki elégedetten vélekedik majd a magyar politikai helyzetről és annak szabályozásáról.

A szavazási hajlandóság és a részvételi arány vizsgálata minden választásnál igen meghatározó. A 2009. évi Európai Parlamenti választáson a részvételi arány 36,31 százalékos, míg a 2014. évi választáson 28,97 százalékos volt. A 2010. évi országgyűlési választás első fordulóján a választópolgárok 64,21 százaléka, második fordulóján 46,64 százaléka vett részt. A 2014. évi országgyűlési választáson az állampolgárok 61,73 százaléka ment el szavazni.

A 2010. évi önkormányzati választás eredménye szerint a választók 46,64 százaléka vett részt – hasonlóan a 2010. évi országgyűlési választás második fordulójához. Ez a részvételi arány megközelítőleg 7 százalékkal maradt el a 2006. évi választás részvételi arányától, ahol ez a százalék 53,12 volt. A 2014. évi önkormányzati választás volt az első olyan önkormányzati választás, amelyet már az új Alaptörvény szerint tartottak meg. 2014. október 12-én a részvételi arány 44,30 százalékos volt.

A 2008. évi országos népszavazáson való részvételi arány 50,51 százalékos volt. A népszavazás célja, hogy a kiemelkedően fontos közérdekű ügyek eldöntésében vagy befolyásolásában a nép közvetlenül is részt vehessen. A népszavazás célját tekintve pozitív, hogy az eddigi évektől eltérően 2008-ban jóval több állampolgár jelent meg a szavazáson, felmérték, hogy részvételükkel hatást gyakorolhatnak a magyar politikai életre. (2003-ban, amikor az uniós tagságról kellett szavazni, mindössze 45,62 százalékos volt, míg 2004-ben 37,49 százalékra csökkent a részvételi arány.) 2008-ban az állampolgároknak három kérdésben kellett állást foglalniuk: kórházi napidíj fizetéséről, vizitdíj fizetéséről, valamint az államilag támogatott felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók képzési hozzájárulásáról.²⁰

c) Választási eljárások

²⁰ http://valasztas.hu/hu/ovi/42/42_0.html (2014.08.14)

A választási eljárás szabályozása alapvető szerepet játszik a szavazás végeredményének alakulása szempontjából. A 2010-es választásokat követően Magyarországon megkezdődött a közjogi berendezkedés átalakítása, amely az Alaptörvény elfogadását követően magával hozta az egyes alapvető jogok gyakorlására, valamint a legfontosabb közjogi intézményekre vonatkozó szabályok megváltozását is. Ennek keretében került sor előbb a választási anyagi jog, majd a választási eljárásra vonatkozó szabályok újraalkotására. Így született meg a 2013. évi XXXVI. törvény a választási eljárásról.

A választási szabályok változásának irányát meghatározta a parlament létszámának csökkentése, amelyet az Alaptörvény a korábbi 386 helyett 199 főben szabott meg. Emellett fontos körülmény volt az is, hogy az Alaptörvény értelmében a választójog gyakorlásának már nem előfeltétele a magyarországi állandó lakóhely megléte, ezzel nyílt meg annak a lehetősége, hogy a határainkon kívül élő magyar állampolgárok is szavazhassanak a választásokon. Az új választási rendszerben azonban az eddigi három helyett csak két ágon lehet mandátumot szerezni: 93 képviselőt arányos listás választási rendszerben választanak úgy, hogy az egyéni választókerületi ág töredékszavazatait, a határon túli magyarok-, valamint a Magyarországon élő nemzetiségek szavazatait is beszámítják, 106 képviselőt pedig egyfordulós, relatív többségi rendszerben választanak meg.

A választókerületek határait a 2/1990. (I.11.) minisztertanácsi rendelet határozta meg, amelynek alkotmányosságát már korábban felülvizsgálta a 22/2005. (VI.17.) AB határozat.²¹ A választókörzetek közötti aránytalanságot jól jelzi, hogy 2010-ben a legnagyobb és a legkisebb választókerületek mérete között két és félszeres volt az eltérés. (Például, amíg Veszprém 6-os számú választókörzetében a választásra jogosultak száma 27.073 volt, addig Pest Megye Gödöllői székhelyű 4-es számú választókörzetében 67.092.) Az új választási rendszerben egy egyéni képviselőre 76 ezer választópolgár jut átlagosan. A választókerületek csökkentésével a fővárosi körzetek száma 32-ről 18-ra csökkent, a legkevesebb választókörzete pedig Nógrád megyének van (az eddigi 4 helyett 2 körzetre osztották a megyét).

Magyarországon a választási szabályok egyik legvitatottabb, legproblémásabb eleme a jelöltállítás ajánlószelvény-gyűjtéshez kötése volt. 2010-ben több konkrét települést megnevezve feljelentést tettek az ajánlószelvényekkel való visszaélés miatt. Törvénysértések sorozatára adott alkalmat a kopogtatócédulák gyűjtése, egyes településeken megfélemlítették a választókat, másutt a félig kitöltött szelvényeket azonnal elvették. Köztisztviselők és

²¹ 22/2005. (VI.17.) AB határozat a választójog egyenlőségéről. Közzétéve a Magyar Közlöny 2005. évi 81. számában, illetve az AB közlöny XIV. évfolyam 6. számában.

közalkalmazottak éltek vissza az ajánlószelvényekkel, volt, ahol a polgármesterek járták végig a falut, és azonnal vissza is kérték a félig kitöltött ajánlószelvényt, és a jelölt és a jelölő szervezet nevét aztán már ők írták be. 2014-től a választópolgár jelöltet a korábban megszokott ajánlószelvény helyett az országgyűlési egyéni választókerületi választási iroda által hitelesített ajánlóíven ajánlhat. Az ajánlóívre a választópolgárnak rá kell vezetnie a nevét, személyi azonosítóját, anyja nevét és magyarországi lakcímét. Az adatokat más is rávezetheti az ajánlóívre, azonban az ajánlóívet a választópolgárnak saját kezűleg kell aláírnia. Az új választási rendszerben nemcsak az ajánlás módja változott meg, hanem könnyebbé vált a jelöltállítás is az egyéni körzetekben. Korábban 750 ajánlószelvény összegyűjtésére volt szükség ahhoz, hogy egyéni körzetben valaki képviselőjelölt lehessen az országgyűlési választásokon, az új rendszerben mindössze 500 aláírás a képviselőjelöltté válás feltétele, és egy választópolgár akár több jelöltet is ajánlhat, de egy jelöltet csak egy ajánlással támogathat.

A választási eljárásról szóló törvény kapcsán komoly vita alakult ki a közéletben a kötelező regisztráció kapcsán. A parlament megszavazta a törvényt, de az Alkotmánybíróság alaptörvény-ellenesnek minősítette, mondván, hogy a regisztrációs kötelezettség indokolatlanul korlátozza a választójogot.²² Az AB szerint az államnak a rendelkezésre álló hatósági nyilvántartások alapján biztosítani kell, hogy az e nyilvántartásokban szereplő választók előzetes nyilvántartási kérelem nélkül is élhessenek a szavazati jogukkal. Az AB engedélyezte, hogy regisztrációval jöjjön létre a névjegyzék a határon túl élő magyar polgárok esetében, akik nem rendelkeznek állandó lakhellyel Magyarországon. Ugyanígy azok esetében is önkéntes feliratkozással lehet felkerülni a választói névjegyzékbe, akik kisebbségi listára akarnak voksolni.

Vannak olyan demokratikus államok, ahol a hatóságok maguk járnak el, ők maguk állapítják meg a szavazásra jogosultak körét, és mindenki nevét rávezetik a szavazói nyilvántartási listára. Sőt, ha a választók lakóhelyet változtatnak, a hatóságok automatikusan törlik nevüket az eredeti lakóhelyük szerinti nyilvántartásból, és átvezetik őket az új lakóhelyük szerinti listára. Amerikában például a szavazókat a választást megelőzően nyilvántartásba veszik, csak így adhatják le voksaikat, ám a választók saját maguk kezdeményezik felvételüket ebbe a nyilvántartásba, nem pedig automatikus a bekerülésük.

Az új választási rendszer bevezetésének legfőbb célja – és megvalósulásának indoka –, hogy a szavazók egyszerűbben, könnyebb feltételek mellett vehessenek részt a választásokon,

²² 1/2013. (I.7.) AB határozat a választási eljárásról szóló, az Országgyűlés 2012. november 26-i ülésnapján elfogadott törvény egyes rendelkezései alaptörvény-ellenességének megállapításáról

és az azt megelőző folyamatok (pl.: jelöltállítás) is átláthatóbbak, áttekinthetőbbek legyenek a számukra. Véleményem szerintem a fenti összefoglalóból szembetűnő a mostani és a korábbi rendszer közötti különbség, és az a tény, miszerint az állampolgár jobban el tud igazodni a választások rendszerében, nyomon tudja követni az eseményeket.

II. A választói magatartás gyakorlati megközelítése

Az elmélet mellett minden területen fontos a gyakorlat, ami az elmélet eredményességét mutatja. Más szemszögből vagyunk képesek nyomon követni az eseményeket, ha saját magunk is megtapasztaljuk mind fizikailag, mind szellemileg az elméletben leírtakat. Egy jogszabály is csak akkor mondható sikeresnek, ha a „való életben” megfelelően működik, eléri a célját. Ha egyes szabályozások nem működnek praktikusán, jobb módszert kell találni, és arra kell törekedni, hogy megvalósítsa mindazt, amit valóban szolgálni kíván. Ugyanez érvényesül a politikában is: az a párt nyeri el az állampolgárok szimpátiáját, amelyik a gyakorlatban is képes megvalósítani mindazt, amit ígért, amiről a kampányában szó volt. Ha többet kínál, mint amennyit meg tud valósítani, a támogatottsága csökken, a következő években nem számíthat az öt korábban megválasztók szavazatára. A következő pontokban néhány gyakorlati kérdést tanulmányozok, amelyek rávilágítanak az elméletben leírtakra, és segítik a könnyebb megértést.

1. Átjelentkezések rendszere

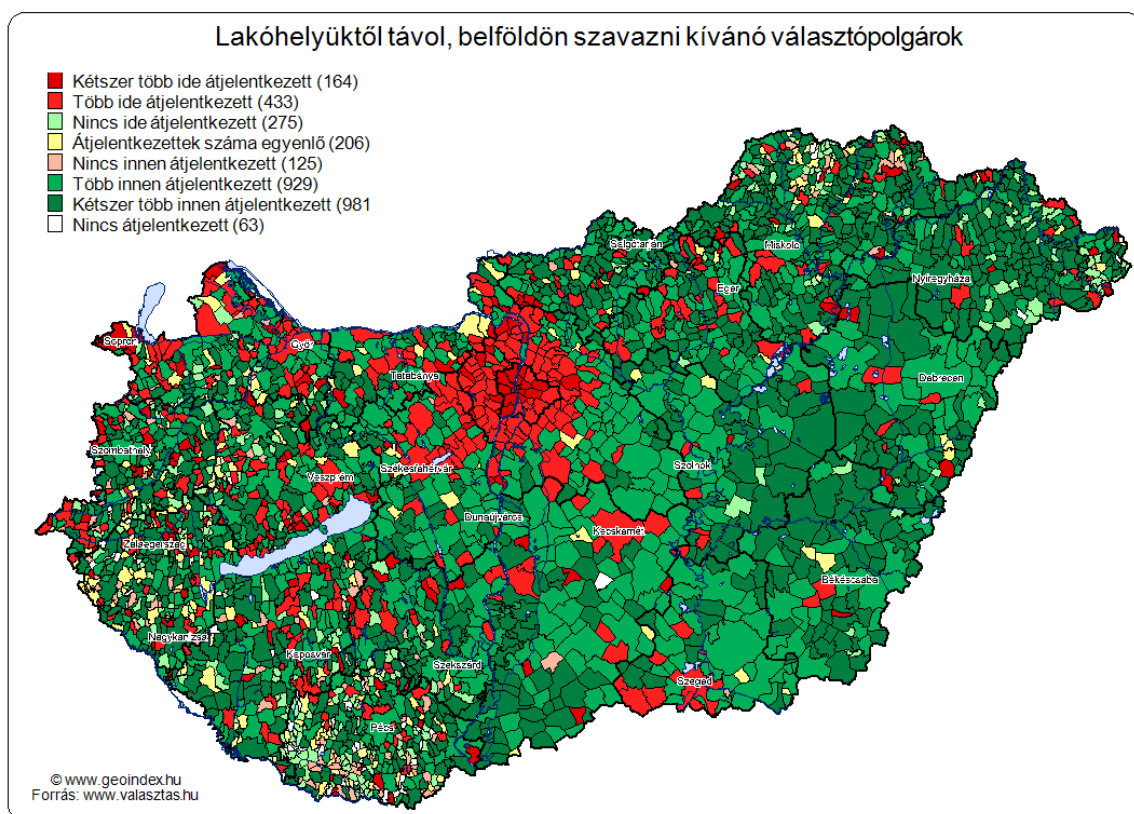
Átjelentkezéssel az a választópolgár szavazhat, aki a szavazás napján Magyarország területén, de a magyarországi lakcíme szerinti szavazókörtől eltérő helyen tartózkodik. Ez azt jelenti, hogy egy másik településen tartózkodó választópolgárnak nem kell hazautaznia választójoga gyakorlásához. Ezen intézmény elősegíti a szavazói kedvet, mivel megkíméli a választópolgárokat attól, hogy pénzt költsenek, illetve időt töltsenek utazásra a választások napján. Ezzel a lehetőséggel az állam az ő kényelmüket szolgálja, és ezzel egyidejűleg többen tudnak részt venni a választásokon.

Míg az országgyűlési választáson az átjelentkezéssel szavazó választópolgár a lakcíme szerinti országgyűlési egyéni választókerület szavazólapján, tehát a „saját” jelöltjeire szavazhat, addig az önkormányzati választáson másképp alakul átjelentkezéskor a választás. Az önkormányzati választás főszabálya, hogy mindenki csak a saját lakóhelye szerinti szavazókörben szavazhat. Aki azonban a lakóhelye mellett bejelentett tartózkodási hellyel – korábbi nevén ideiglenes lakcím – is rendelkezik, választhat, hogy melyik település

önkormányzatának megválasztásában szeretne részt venni. Ha úgy dönt, hogy a tartózkodási helyén akar szavazni, akkor kérheti átjelentkezését a lakcíme szerinti választási irodától.

A választási weboldalon elérhetők a települési szintű átjelentkezési adatok a 2014. évi országgyűlési választás kapcsán. A valasztas.hu-n található statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy az új intézmény – amellett, hogy visszaélésre már nem ad lehetőséget – jóval népszerűbb, mint a korábbi igazolással szavazás. A választópolgár csak akkor tud más egyéni választókerületi jelöltre szavazni, ha lakóhelyét megváltoztatja. Ennek azonban szigorú törvényi feltételei vannak: saját ingatlan esetén tulajdoni lap, vagy adásvételi szerződés, nem saját lakás esetén a tulajdonos beleegyező nyilatkozata kell a lakóhely módosításához. Ezen szigorú szabályok segítik a csalások elkerülését.

A térkép a 2014. évi országgyűlési választás átjelentkezési rátáit mutatja, egyes területek összehasonlításán alapszik. A térképen a zöldes színek mutatják, hogy honnan kérték az állampolgárok az átjelentkezésüket, és a piros jelzi azt, hogy hova.

Forrás: Fehér Katalin (<http://www.geoindex.hu/>)

A térképen az látszik, hogy a keleti régió elmaradottabb települései helyett a nyugati országrész, Budapest és az agglomeráció településeiben szavaztak inkább. A megyei jogú

városok közül is csak Győr, Kecskemét, Sopron, Székesfehérvár, Veszprém, amelyek többletet tudnak felmutatni, ezek a gazdaságilag erősebb városok.

Negyvenhárom olyan település van, ahova több mint 100 választó jelentkezett át. Ide tartozik minden budapesti kerület, az agglomeráció települései és az előbb említett nagyvárosok. Ötvenegy településen 100-nál több volt a különbség az onnan átjelentkezett és az oda bejelentkezettek száma között, ide elsősorban a nagyobb települések tartoznak. Érdekességet a két „fürdőváros” mutat, Bük (onnan: 50, oda 226) és Hévíz (onnan: 226, oda 747), ahol jelentősen több az oda átjelentkezettek száma.

A térkép alapján megállapíthatjuk, hogy az átjelentkezések a gazdasági helyzetet mutatják, azaz oda mennek az emberek, ahol munkát kaptak vagy jó munkalehetőséget remélnek. A választás napján, 2014. április 6-án híradók, hírportálok foglalkoztak az átjelentkezéssel. Több budapesti szavazókörből is arról értesülhettünk, hogy óras sorok alakultak ki, Debrecenből, Miskolcra és Szegedre is kígyózó sorokról számoltak be a híradások. Zuglóban diszkrimináció miatt elégedetlenkedtek a sorban állók, mert névsor szerint osztották be őket. Tanulásként levonható, hogy az ország egyik részében sem működtek megfelelően az átjelentkezések. A következő választásokra hatékonyabb, gyorsabb megoldást kell találni, mivel azok az állampolgárok, akik átjelentkeztek, nagy valószínűséggel elmennek szavazni, arányukat tekintve nagyobb létszámban vesznek részt a választáson, mint azok, akik helyben laknak. Véleményem szerint eredményesek akkor lennének az átjelentkezések, ha a városokban 3-4 olyan szavazóhelyiség lenne megjelölve, ahol kizárólag az átjelentkezett választópolgárok adhatják le voksaikat. Másodsorban pedig olyan személyek kijelölése lenne szükséges, akik kizárólagosan az átjelentkezettekkel foglalkoznak, hiszen az adminisztráció az ő esetükben sokkal több időt vesz igénybe, mint a saját lakóhelyükön szavazóknál.

2. Fogytékossággal élő személyek részvétele a választásokon

Az átjelentkezések mellett a másik problémás terület a fogytékossággal élő személyek választásokon való részvétele. Az ő esetükben gyakran előre nem látható problémák merülhetnek fel – tegyük fel, hogy a fogytékossággal élők több mint a fele részt kíván venni a választásokon –, amelyekre nem minden esetben tudnak felkészülni a szavazatszámoló bizottságok. Az állam ennek ellenére megpróbálja kellőképpen biztosítani azon személyek választásokon való részvételi jogát, akik mozgásukban korlátozva vannak, például azért, mert

kórházban tartózkodnak. A fogyatékossgal élő választópolgár a következő segítséget igényelheti választójogának gyakorlása érdekében:

- Braille-írással²³ készült értesítő megküldése,
- könnyített formában megírt tájékoztató anyag megküldése,
- Braille-írással ellátott szavazószablon alkalmazása a szavazóhelyiségben és a mozgóurnás szavazás során,
- akadálymentes szavazóhelyiség biztosítása a számukra (rámpa, lift alkalmazása),
- a szavazólap kitöltésében segítheti az általa választott segítő, vagy ha ilyen személy nincs jelen, akkor a szavazatszámoló bizottság két tagja.

Azok a szavazóköri névjegyzékben szereplő választópolgárok, akik mozgásukban egészségi állapotuk miatt akadályozottak, a választás kitűzése után kérhetnek mozgóurnát. Aki a mozgóurnát más indokkal (pl. kényelmi szempontok miatt) kéri, annak a kérését a helyi választási iroda, illetve a szavazatszámoló bizottság elutasítja. Fontos megjegyezni, hogy aki mozgóurnát kért, a szavazókörben „hagyományos módon” nem szavazhat, kizárólag mozgóurnával. Mozgóurnát személyesen (a polgármesteri hivatalokban működő választási irodákban), levélben, illetve online lehet igényelni. A mozgóurnát csak olyan címre lehet kérni, amely ugyanazon szavazókörben található, ahol a választópolgár lakik, hiszen a szavazókör szavazatszámoló bizottsága csak a szavazókör területén belül viheti ki a mozgóurnát. Ha azonban a választópolgár átjelentkezési kérelmet nyújt be ugyanazon településre, ahol lakik, átkerül a település e célra kijelölt szavazókörének szavazóköri névjegyzékébe, és a kijelölt szavazókör szavazatszámoló bizottságától már kérheti, hogy mozgóurnával keresse fel. A helyi választási iroda a választópolgárt kérelmére törli a lakcíme szerinti szavazókör névjegyzékéből, és egyidejűleg felveszi azon településnek a névjegyzékébe, ahol a választópolgár szavazni kíván.

Dr. Székely László, az alapvető jogok biztosa²⁴ szerint módosítani kellene a mozgóurnás szabályozáson. Többek között azt kifogásolja, hogy a szavazatszámoló bizottságok nem feltétlenül tudnak mozgóurnával felkeresni minden érintett választópolgárt.

²³ A Braille-írás egy speciális technikát alkalmazó ábécé, amelyet a francia Louis Braille talált fel 1821-ben a vak emberek számára. Segítségével lehetővé vált a vakok számára is az írás és az olvasás elsajátítása. A betűket hátulról domborítják ki, a betűk tükörképi párja szerint.

²⁴ Az alapvető jogok biztosa olyan saját hivatallal rendelkező, a parlamentek által megválasztott köztisztviselő, aki tevékenységében más állami szervektől független, és csak az őt megválasztó országgyűlésnek tartozik felelősséggel. Az ombudsman feladata a közigazgatásban, de az igazságszolgáltatás kivételével valamennyi állami szervnél, panasz alapján vizsgálat indítása, a jogsértőnek talált gyakorlatról a szerv értesítése és a panaszos jogainak képviselete. Az ombudsman nem hozhat kötelező intézkedéseket, nem alkalmazhat jogi szankciókat.

Az alapvető jogok biztosa szerint a mozgóurnás szavazás szabályai sem a korábbi, sem a legutóbbi országgyűlési képviselő-választások során nem érvényesültek megfelelően.

A biztos azért vizsgálta meg a – fogyatékos emberek esélyegyenlőségét is érintő – szabályozást, mert az áprilisi választás után három budapesti körzetből 14 panaszos fordult hozzá azzal, hogy bár egészségi állapotuk vagy fogyatékoságuk miatt igényelték, mégsem érkezett meg hozzájuk a mozgóurna. A biztos utalt arra is, hogy a választási szervek kötelesek a szavazatszámláló bizottságok tagjai mellett annyi póttag választásáról is gondoskodni, amennyit a választás törvényes lebonyolítása igényel, ám azt előre nem lehet felmérni, hogy a szavazóhelyiségben végzett munka mellett milyen más feladat, például a mozgóurnák kiszállítása hárul majd a bizottságokra. (A szavazóhelyiségekben a határozatképességhez minimálisan három tag jelenléte kell, ezen felül mozgóurnánként további két-két bizottsági tag munkájára is szükség van.)

Arra is felhívta a figyelmet, hogy a mozgóurnás szavazást úgy kell megszervezni, hogy a bizottság tagjai a mozgóurnával 19 óráig visszaérjenek a szavazóhelyiségbe, ám az ilyen szavazás lebonyolítása lényegesen időigényesebb feladat. Az ombudsman szerint a törvényi szabályozás ennek ellenére nem teszi lehetővé, hogy a mozgóurnába 19 óráig leadott szavazatok akkor is érvényesnek minősüljenek, ha a szavazatszámláló bizottsági tagok csak a szavazás befejezésének törvényi határidejét követően érkeznek azokkal vissza a szavazóhelyiségbe. Az ombudsman szerint ez lehetőséget ad a bizottságok szubjektív döntésére abban a kérdésben, meddig kötelesek kivinni a mozgóurnát a választókhoz.²⁵

3. Kötelező választás

Az átjelentkezések rendszere és a fogyatékosággal élő személyek részvétele a választásokon témakörök után a kötelező szavazás a legvitatottabb és legbonyolultabb kérdés gyakorlati oldalról nézve. Bonyolultságát az a tényező adja, hogy minden állam másképpen szabályozza, illetve másképpen áll ehhez a kérdéshez. Legvitatottabb pontja pedig a jogszerűsége, illetve bevezetésének helyessége a demokrácia védelme érdekében vagy éppen annak korlátozására.

1961 és 1999 közötti választási részvétellel foglalkozó tanulmányok kimutatták, hogy Svájc után az Egyesült Államokban a legkisebb azok aránya (52 százalék), akik elmennek szavazni. Az átlagos választási részvétel Ausztráliában és Belgiumban a legmagasabb, 92

²⁵ <http://www.ajbh.hu/kozlemenyek/-/content/10180/1/az-ombudsman-a-mozgournas-valasztas-gyakorlatanak-problemairol?jsessionid=46B23210923EF53D43836D4817DF456E> (2014.09.11.)

százalékos részvételi aránnyal.²⁶ Ezen eredményekhez meg kell említeni, hogy az első helyet elért országokban a szavazás kötelező, törvény írja elő, ezáltal az emberek rá vannak kényszerítve, hogy elmenjenek szavazni. Ezekben az országokban a jog egyben kötelesség is, és aki nem járul az urnák elé, törvénytörtést követ el, és különböző szankciókra számíthat a pénzbírságtól akár a börtönbüntetésig.

A kötelező szavazás intézményét először Belgiumban vezették be 1892-ben, éppen a liberális eszmékre hivatkozva. A honatyák úgy gondolták, igencsak veszélybe sodorják a demokráciát, ha a részvétel ügyét pusztán a szavazásra jogosult állampolgárok lelkiismeretére bízzák. Ettől kezdve minden belga állampolgárságú nagykorú férfinak kötelezően szavaznia kellett. Ugyanakkor érdekes, hogy a nőknek 1919-ig kimondottan tilos volt, kötelezővé pedig csak 1949-től vált számukra. Azóta számos ország importálta a belga modellt, a világ 194 országából hozzávetőlegesen 28 államban számít törvénytörtésnek a szavazófülkék elkerülése.

A következő táblázat bemutatja azon 28 országot, ahol kötelező a választásokon való részvétel, illetve annak bevezetési évét és annak az évnek a részvételi arányát, amikor a legtöbben vettek részt. Ha végigtekintünk azokon az európai országokon, amelyek napjainkban alkalmazzák a kötelező szavazást, akkor alapvetően két csoportba sorolhatók. Egyes államok fejlett politikai kultúrával, polgári értékrenddel rendelkeznek, ugyanakkor esetükben tagolt társadalmakról beszélhetünk: különböző felekezeti, nyelvi törésvonalak mentén elkülönülő közösségek élnek egymás mellett (Belgium, Luxemburg). Más országok erősen központosítottak, politikai kultúrájuk kevésbé fejlett, a polgárosodás nagy válságokkal, adott esetben diktatórikus rezsimek kerülőútján bukácsolt előre (Franciaország, Görögország). Utóbbi országok esetében a kötelező szavazás úgy tekinthető, mint egy „szocializációs eszköz”, egyúttal biztosíték arra vonatkozóan, hogy mindenképpen stabil kormányzóképes többség formálódjon a választáson, és ne lehessen állandóan megkérdőjelezni az adott kormány legitimációját az alacsony választási részvételre hivatkozva. Magyarország inkább az utóbbi országok csoportjával mutat közös vonásokat, ezért önmagában nem vonható kétségbe a kötelező szavazás indokoltsága.²⁷

²⁶ Mark Franklin: *The Dynamics of Electoral Participation*. In: Lawrence LeDuc – Richard Niemi – Pippa Norris (szerk.): *Comparing Democracies* 2. kötet. Sage Kiadványok, Thousand Oaks, 2002. 150.o., 7.1. táblázat

²⁷ <http://itthon.transindex.ro/?cikk=6372&nyomtat=1> (2014.08.17)

	Ország	Bevezetés éve	Részvétel
1.	Argentína	1912	70,9% (2005)
2.	Ausztrália	1924	94,3% (2004)
3.	Belgium	1893	91,6% (2003)
4.	Bolívia	1952	84,5% (2005)
5.	Brazília	-	83% (2002)
6.	Chile	1925	87,7% (2005)
7.	Costa Rica	1959	65,1% (2006)
8.	Ciprus	1960	76,6% (2004)
9.	Dominikai Köztársaság	-	56,5% (2006)
10.	Ecuador	1936	63,5% (2002)
11.	Egyiptom	1956	48% (1995)
12.	Fidzsi	1997	87,9% (2006)
13.	Franciaország (szenátus)	1950-60	60,3% (2002)
14.	Gabon	-	-
15.	Görögország	1952	76,6% (2004)
16.	Guatemala	-	54,5% (2003)
17.	Honduras	-	46% (2005)
18.	Liechtenstein	1922	86,5% (2005)
19.	Luxemburg	1919	91,7% (2004)
20.	Mexico	-	58,9% (2006)
21.	Nauru	1965	88,8% (2000)
22.	Paraguay	-	80,5% (1998)
23.	Peru	1933	88,7% (2006)
24.	Szingapúr	-	94% (2006)
25.	Svájc (Schaffhausen)	1904	-
26.	Thaiföld	-	64,8% (2006)
27.	Törökország	-	76,9% (2002)
28.	Uruguay	1934	89,6% (2004)

Forrás: Bognár Zoltán (2007)

Belgiumban a jogszabályok az elmaradt voksolást a mai napig büntetik, helyhatósági választások, parlamenti választások és európai parlamenti választások alkalmával egyaránt. Első alkalommal 10 eurós, következő alkalommal 25 eurós pénzbírságot fizettethetnek. A renitensektől pedig négy „hiányzás” után tizenöt évre megvonható a szavazáshoz való jog. Amennyiben a felelőtlen választópolgár közalkalmazott, munkahelyén előléptetésre nem számíthat.

Cipruson a hatvan év alatti távolmaradókat akár 500 eurós pénzbüntetéssel is sújthatják a bíróságok a parlamenti és elnökválasztások esetében, és ez az uniós csatlakozás óta az európai parlamenti választásokra is kiterjed. Görögországban a jogszabályoknak megfelelően még mindig kötelező a részvétel, de már nem büntetik a távolmaradást, azonban 2003-ig egy hónap börtönt kaphatott a kötelességét elmulasztó választópolgár.

A balkáni uniós tagállamban, Bulgáriában a kötelező szavazás intézményét 1952-ben vezették be, és természetesen a helyhatósági választások, parlamenti választások és európai parlamenti választások alkalmával egyaránt alkalmazzák. Kizárólag a hetven év feletti, a mozgáskorlátozottak és a szavazókerületüktől 200 km-nél tovább tartózkodó állampolgárok kaphatnak felmentést. A régebbi választási törvény még a vezetői jogosítvány és az útlevél kiállítását is megtiltotta a távolmaradók részére.

Luxemburg 1919-ben vezette be a kötelező szavazást. Kizárólag a 70 év feletti és a külföldön tartózkodó állampolgárok vannak felmentve a részvétel alól. A törvénysértőkre 100 és 1000 euró közötti pénzbüntetést róhatnak ki a hatóságok. A részvételi kötelezettség a helyhatósági választásokra, a parlamenti választásokra és az európai parlamenti választásokra egyaránt vonatkozik.

Korábban Ausztriában, Hollandiában és Olaszországban is érvényben volt még a választáson való részvétel kötelezettsége, de ezekben az országokban a közelmúltban eltörölték azt a szabad akarat megsértésére hivatkozva. Jelenleg a 28 uniós tagállamon kívül Európában Liechtenstein, Svájc egyetlen kantonja és Törökország kötelezi állampolgárait szankciók terhe mellett választási részvételre. Liechtensteinben a választási törvény 1922-től írja elő a kötelező szavazást, de a kancellária már 1862-től utasította a férflakosságot a részvételre. A nők csak 1984-től rendelkeznek szavazati joggal. A legmagasabb kiszabható pénzbüntetés 20 svájci frank (17 euró). Svájcban mára csak a német Schaffhausen kantonban maradt érvényben a kötelező szavazás, amit 1904-ben vezettek be. A kötelezettségüket megszegőkre százhet éve ugyanazt a pénzbüntetést róják ki: 3 svájci frankot, ami megközelítőleg 2 eurónak felel meg (ez csekély anyagi megterhelést jelent az állampolgárokra nézve, ezért nincs is visszatartó ereje). Törökországban minden tizenkilencedik életévét betöltött állampolgár számára kötelező a szavazás, annak elmulasztása esetén körülbelül 2 eurónak megfelelő büntetést róhatnak ki a távolmaradókra.

Néhány Európán kívüli országban is kötelező a választásokon való részvétel. Ezen államok egyike Ausztrália, ahol 1924-ben vezették be. A szövetségi és tagállami szintű választásokon kötelező a részvétel, a helyhatósági választásokon azonban nem minden államban. A távolmaradóktól a hatóságok levélben kérnek magyarázatot, amennyiben nem kapnak választ, illetve az okokat nem tartják elfogadhatónak, pénzbírságot rónak ki, melynek összege első lépésben 60 ausztrál dollár (42 euró). Szingapúrban büntetésként a választói jegyzékből való törlés, illetve pénzbírság jár. Fidzsin 1997-ben vezették be, és akár börtönbüntetést is kiszabhatnak, akárcsak Chilében és Egyiptomban. Brazíliában a minimálbér 10%-ának megfelelő összegű büntetést rónak ki, és a távolmaradók jelentősen

ronthatják munkavállalási és egyetemre való bejutási esélyüket. Uruguayban szintén pénzbírság jár a mulasztóknak. Ecuadorban csak a 65 év felettiek és az írástudatlanok számára nem kötelező a részvétel.

A szavazás kötelezővé tétele csak azokban az országokban eredményezett magasabb részvételi arányt, ahol a törvény szankciókat (amelyek ténylegesen hátrányos helyzetbe hozzák az állampolgárokat) is kilátásba helyezett. A kötelező szavazás intézményesítésének előnye, hogy szinte a teljes szavazásra jogosult lakosság részt vesz a választáson, így a mandátumok kiosztása szempontjából a folyamat demokratikusabb, a hatalomra kerülő politikusok legitimitása nagyobb. Emellett csökkennek a választási kampány költségei is, hiszen a kötelező módon urnák elé járuló szavazók mobilizálása érdekében nincs szükség külön kampányra. Ugyanakkor felmerül a kérdés, folyamodhat-e az állam ilyen eszközökhöz a demokráciadeficit csökkentése érdekében. Nem beszélve arról, hogy az állampolgárok számára nem adatik meg a lehetőség arra, hogy bármelyik állampolgárra leadják voksukat, kizárólag a szavazólapra felkerült jelölteket támogathatják. Ebben az esetben a demokrácia eszméje nem érvényesül maradéktalanul, éppen ezért jogosan vethető fel az a liberális ellenvetés, hogy az egyén mindaddig nem kötelezhető arra, hogy szavazatával bárkit is támogasson, ameddig nem áll módjában – mivel nincsenek ajánlási rendszerek – az állampolgárok közül bárkire leadni voksát.

2012-ben az MSZP minden választójogosult állampolgár számára kötelezővé akarta tenni a szavazást. Úgy tűnt, a magyar pártok belátják, hogy a demokráciát nem az intézmények, hanem az állampolgárok tartják működésben. Vannak olyan vélemények, amelyek úgy tartják, a demokráciára leselkedő legnagyobb veszély az állampolgárok érdektelensége. Ha a választópolgárok elfordulnak a politikától, ez hosszú távon oda vezet, hogy a magyar parlamentáris rendszer egésze hiteltelenné válik.²⁸

4. Az érdektelenség problematikája, a politikától való elfordulás

A politikától való elfordulás problematikája csakis demokratikus politikai rendszerekben vetődhet fel. Az „elfordulás”, mint kulcsszó, kapcsolatban van a politikai részvétel fogalmával: olyan helyzetre utal, ahol a részvétel intenzitása meggyengülőben van. A passzivitásra utaló jelek Magyarországon és más országokban is elterjedőben vannak. Három jelenségcsoport említhető, amelyekből az állampolgároknak a politikától való tartózkodására

²⁸ <http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=564077> (2014.08.17)

lehet következtetni: a választási részvétel gyengülése, a politikai pártok taglétszámának csökkenése, illetve az aktív támogatók körének beszűkülése és a politikai orgánumok, elsősorban a pártszínekben jelentkező napi- vagy hetilapok visszaszorulása, esetleg teljes megszűnése.

Csökkenő részvételi trend nem annyira az országos, mint inkább a regionális és az európai választásokon mutatkozik. Sokkal egyértelműbb ennél, hogy igazi tömegpártok ma már egyetlen nyugat-európai országban sem léteznek. Ugyanígy a szó szoros értelmében vett pártsajtó is a múlté már. Pusztán attól, hogy egy politikai napi-vagy hetilapnak nem titkolt szimpátiái vannak, még nem tekinthető pártlapnak. Ehhez az is szükséges, hogy a fejlécén, mint ilyen hirdesse magát, és hogy a főbb közügyekben cikkei többé-kevésbé hivatalos pártálláspontot képviseljenek. Ebben az értelemben talán a L'Humanité, a francia kommunisták központi lapja az utolsó pártlap Európában.

Továbbá Közép- és Kelet-Európában a politikától való elfordulás egyik árulkodó jele az is, hogy az érdekegyesítésre képes, kormányzati programmal fellépő pártok mellett – nem egyszer azok helyett – alkalmi személyi koalíciók és álpártok hódítanak teret a választók körében. A pártokból való kiábrándulás jelei mutatkoznak meg abban is, hogy nő a jobboldali radikálisok befolyása. Az Európai Parlamenti választásokon is nő a radikális pártok száma. Magyarország esetében az idei, 2014-es EP választáson a Jobbik három mandátumot szerzett, kettővel több képviselőt delegálhat az EP-be, mint a 2009-es választáson – vagy úgyis fogalmazhatnánk, hogy háromszorosára nőtt a delegált képviselők száma – és ezzel a végeredménnyel megelőzte az MSZP-t is, aki jelenleg mindössze két mandátummal rendelkezik.²⁹ Más országokban is egyre többen támogatják a radikális pártokat, ezeknek a pártoknak a népszerűsége folyamatosan növekszik, ami a 2014-es választáson is jól látszik: Hollandiában, Ausztriában és Nagy-Britanniában is magas mandátummal kerültek be ezen pártok az Európai Parlamentbe.

A politikai részvétel csökkenésének az az egyszerű oka is lehet, hogy ha a rendszer jól működik, a közösség figyelme más dolgokra irányul, a közügyek intézése, a vezetők cseréje nem vált ki belőlük heves érzelmeket. Erősödő politikai aktivitásra azon tényezők sarkalnak, amelyek megtörik a hétköznapi rutinokat, így például a háborúk, gazdasági krízisek (pl.: országunkban 2008-ban kirobbanó gazdasági válság az emberek figyelmét újból a politika felé irányította). A demokráciából való folyamatos kiábrándulás azoknak a kellemetlen tapasztalatoknak az eredménye, amelyeket a közember a demokrácia működése során szerez,

²⁹ http://www.valasztas.hu/hu/ep2014/877/877_0_index.html (2014.08.14.)

például a választási ígérek teljesülésének alacsony foka vagy a korrupció, vagy magának a demokráciának a túlzott hangsúlyozása, ami abban is megnyilvánulhat, hogy egy évben jóval több választáson kell részt venni az állampolgárnak, mint amennyit elviselhetőnek, megoldhatónak tart. Erre jó példa az Egyesült Államok, a demokrácia fellelővára, ahol rendkívül alacsony a részvétel aránya, ami jól mutatja az állampolgárok elidegenedését a politikától. A hatalmi ágak elválasztása, a föderalizmus és az állampolgári kezdeményezések vagy a népszavazások kombinációja négy év alatt több száz választási aktusra kényszeríti az állampolgárokat. Országos szinten pártjaik elnökjelölő konvencióin és az elnökválasztáson adják le voksukat. Kétévente részt vesznek a képviselőházi tagok jelölőgyűlésén és az általános képviselőválasztásokon, illetve a szenátusi választásokon. Állami és helyi szinten egyrészt szavaznak a törvényhozások tagjaira és a vezető tisztségviselőkre, másrészt azokra a tisztségviselőkre is, akik más demokráciában kinevezés útján nyerik el hivatalukat (államok miniszterei, bíróságok bírái, iskolaigazgatók, parkfelügyelők stb.). Továbbá a tagállamok több mint fele szabályos időközönként választásokat ír ki állampolgári kezdeményezések vagy népszavazások formájában, amelyeken az állampolgárok közvetlenül is kinyilváníthatják véleményüket a kormányzati politika fontosabb kérdéseivel kapcsolatban.³⁰

A politikától való elfordulás egyfajta kihívás, hiszen vannak veszélyei. Ez a tömeges elfordulás utat nyit a demokráciákon kívüli szélsőséges erőknek, annak, hogy a politikai főhatalmat fanatikus csoportok, hidegfejű diktátorjelöltek vagy minden felelősség nélküli demagógok kaparintsák kezükbe, akik egy képzelte közösség nevében gyakorolják a hatalmat. Másrészt az ügyek intézése mindinkább egy zárt oligarchia kezébe kerül, amely formalitássá silányítja a demokratikus intézmények működését. Mindezek mellett meggyengül, illetve eltűnik az állampolgárok összetartozás-tudata, mivel a politika nem csak konfliktusok forrása, hanem „a közösségi szolidaritás legfontosabb cementje”.³¹

Nagy-Britanniában a választókban mélységes a szkepticizmus és a bizalomhiány a politikusok iránt. Ezt az eredményt hozta ki a közéleti magatartási normák betartására ügyelő kormányzati tanácsadó szervezet (Committee on Standards in Public Life) az általa elvégzett országos felmérés eredményeit elemelve. A szervezet szerint különösen az alsóházi képviselők néhány éve kiobbant, az egész brit belpolitikát megrázó súlyos költségterítési botránya óta tapasztalható ez a hangulat. A brit belpolitika utóbbi évtizedeinek legsúlyosabb, máig visszhangzó botránya 2009-ben robbant ki, amikor a *The Daily Mail* című tekintélyes

³⁰ Gabriel Almond – Bingham Powell, Jr. – Kaare Strom – Russel Dalton: *i.m.* 1010-1011.o.

³¹ Kende Péter: *A politikától való elfordulás mint a XXI. század kihívása*. Politikatudományi szemle, 2000. 1-2. szám, 9.o.

konzervatív napilap riportsorozatban leplezte le, hogy a parlament alsóházának tagjai milyen abszurd címeken vettek fel nagy összegű költségtérítéseket. A képviselők visszatérítési igényei között dologi kiadásként szerepelt sok egyéb mellett helikopter-leszállóhely, váraroctisztítás, fizetős pornó-tévécsatorna, fokhagymahámozó kés és kerti medencébe való úszó kacsaház beszerzési költsége. A súlyos botrány nyomán politikai, adóhivatali és büntetőjogi vizsgálatok sora indult, több érintett egykori képviselő pedig börtönbe került.

A The Daily Mail című konzervatív napilap által 2013 novemberében ismertetet felmérés kimutatta, hogy a brit választók 40 százaléka semmiféle kapcsolódást nem érez a politikai pártokhoz. Különösen a 30 év alatti korosztályban érzékelhető az elidegenedés a politikától, ami a tanácsadó testület szerint hosszú távra szóló aggályokat vet fel a brit demokratikus rendszer jövőjével kapcsolatban. A közvélemény-kutatást végző szervezet megállapítása szerint e választói csoport egyetlen pártot sem talál annyira vonzóknak, hogy voksát adná rá a következő választásokon, és ezzel egyidejűleg nem bízik a közéleti szereplőkben.³²

Az elidegenedés problematikájával a világ számos országában találkozhatunk. Kihívást jelent az államoknak és az államokon belül a politikai rendszereknek, hogy megtalálják azoknak a lehetőségeknek a körét, amelyekkel az állampolgárokat vissza lehet „csalogatni” a politikai fórumokra, hogy ott újból aktívan részt vegyenek, és érezzék, hogy fontos a részvételük. Magyarország tekintetében is egyre inkább ez a negatív tendencia figyelhető meg, amit vészjósló jelként is értelmezhetünk a jövővel kapcsolatosan: ha a választópolgárok továbbra is úgy állnak a politikához, ahogy jelen korunkban, akár egy diktatórikus helyzet is kialakulhat, hiszen nem lesz senki, aki a pártok önkényes döntéseit ellensúlyozná, és a pártok közötti viszony is kaotikussá válna.

Fontos látnunk és megértenünk a gyakorlat jelentőségét. Ami az elméletben jól működik, nem feltétlenül „szerepel” jól a gyakorlati életben. Ezt szem előtt tartva kell az államnak bizonyos intézkedéseket meghoznia, ezekkel elősegítve a választásokon való részvételi kedvet, valamint előmozdítani a politika iránti érdeklődést. Következtetésként megállapíthatjuk, hogy a fentiekben vizsgált témákat tekintve az elmúlt évekhez képest előrelépést tapasztalhatunk, de a jövőre nézve van még mit fejleszteni, hatékonyabbá tenni, hogy a rendszer működőképesebb legyen és az állampolgárok igényeit jobban kielégítse.

³² http://hvg.hu/vilag/20131116_A_briteknek_is_rosszul_vannak_a_politikat (2014.08.18.)

Összegzés

Dolgozatom bevezetőjében már említett célként tűztem ki azt, hogy egy széles körű képet adjak az olvasónak azon tényezőkről, amelyek a választókat a választásokon való részvételre sarkallják vagy éppen ellenkezőleg, kiábrándítják őket a politikai rendszer egészéből. Az Egyesült Államoktól Indián, Kínán keresztül, egészen az európai országokig betekinthettünk az ott működő közéleti struktúrákba. Ennek tükrében konklúzióként levonható, hogy Magyarország ezen országokkal számos ponton hasonlóságot mutat, viszont vannak bizonyos összetevők, amelyek országunk tekintetében is növelnék a választásokon való részvételi arányt (pl.: kötelező szavazás bevezetése), bár bizonyos mértékben ez az intézkedés sértené a demokrácia alapelvét, de a részvételi arányra mindenképp pozitív hatással lenne.

Az új választási eljárásról szóló törvényünk, valamint a fogyatékos személyek választási részvételét elősegítő rendelkezések (mozgóurna, lift, rámpa biztosítása) arra mutatnak, hogy az állam az állampolgárai érdekeit figyelembe véve próbál kialakítani egy stabil társadalmat, akiknek a szavazatára, véleményére számíthat. Csak ezeknek a véleményeknek a tudatában képesek a pártok is fejlődni, az állampolgárok elvárásainak megfelelően cselekedni, a választó pedig leginkább a választásokon tudja kifejezni álláspontját. A pártoknak be kellene látniuk, hogy nem csak egy-egy választás alkalmával kell az állampolgárokat mozgósítani, hanem minden fontosabb, az ő életüket is érintő kérdésben ki kell kérniük a véleményüket.

Tanulmányom utolsó fejezete negatív kicsengésű, ennek ellenére bizakodó vagyok a jövővel kapcsolatban, azt az elvet vallom, hogy soha nem késő, mindig lehet újítani, változtatni azon, ami nem jól működik. A részvételi arányok valóban negatív tendenciát mutatnak az elmúlt választási évekhez képest, de számos választás áll még előttünk. A kiábrándulás jelei még csak megmutatkozófélben vannak, a felismerésük ilyenkor a leghatékonyabb, ekkor a legkönnyebb változtatni a fennálló rendszeren. A fiatalabb generációknál egyre inkább azt tapasztalom, hogy érdeklődőek, nyitottak a politikával szemben, ténylegesen befolyást akarnak szerezni és megosztani innovatív gondolataikat a politikával kapcsolatban. Egyre többen konkrét feladatokat is vállalnak, újonnan alakuló pártokban részt vesznek, mint alapító, vagy mint párttag. Ezzel egyidejűleg azonban előfordulhat, hogy a régi berendezkedett pártok, akik egymással jelen korunkban versengenek, új pártok fellépésére számíthatnak, még hozzá sikeresen. Megeshet, hogy pár év múlva már nem a Fidesz és az MSZP lesznek egymás legfőbb „ellenfelei”, hanem például a Jobbik és az LMP verseng majd a szavazatokért.

Persze mindezek csak jóslatok, az idő tükrében mindenre fény derül. Az viszont biztos, hogy Magyarországnak és állampolgárainak is van még mit javítaniuk hozzáállásukon. Be kell látniuk, hogy egyik a másik nélkül nem tud működni. Az állam állampolgáraiért, az állampolgárok az államért vannak, egymást kiegészítve, segítve tudnak csak létezni. Végezetül arra kérem az olvasót, értékelje át eddigi politikai szerepét, szereplését, és azokat mérlegelve döntsön: állampolgári kötelességének kellő mértékben tett-e eleget, és ha nem, mi az, amivel részvételi szándékát jobban tudná elősegíteni akár az állam, akár ő maga.

Irodalomjegyzék

Almond, Gabriel – Powell, Bingham – Strom, Kaare, Dalton, Russel: *Összehasonlító politológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

Bayer József: *A politikatudomány alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999.

Campbell, Angus: *The American Voter*. John Wiley and Sons Kiadó, New York, 1960.

Downs, Anthony: *An Economic Theory of Democracy*. Harper Kiadó, New York, 1957.

Enyedi Zsolt – Körösenyi András: *Pártok és pártrendszerek*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

Franklin, Mark: *The Dynamics of Electoral Participation* In: LeDuc, Lawrence – Niemi, Richard – Norris, Pippa (szerk.): *Comparing Democracies* 2. kötet. Sage Kiadó, Thousand Oaks, 2002.

Harrop, Martin – Lockley Miller, William: *Elections and Voters*. Meredith Kiadó, New York, 1987.

Haskó Katalin – Hülvely István: *Bevezetés a politikatudományba*. Villányi úti könyvek, Budapest, 1996.

Kende Péter: *A politikától való elfordulás mint a XXI. század kihívása*. Politikatudományi Szemle, 2000. 1-2. szám 3-14.o.

Körösenyi András – Tóth Csaba – Török Gábor: *A magyar politikai rendszer*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007.

Lippmann, Walter: *L'opinione pubblica*. Donzelli Kiadó, Róma, 1995.

Mazzoleni, Gianpietro: *Politikai kommunikáció*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

Pasquino, Gianfranco: *Partecipazione politica, gruppi e movimenti* In: Pasquino, Gianfranco (szerk.): *Manuale di scienza della politica*. Il Mulino, Bologna, 1986.

Russel, Dalton: *Citizen Politics: Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Chatham House, Chatham, 1996.

Jogszabályok

2013. évi XXXVI. törvény a választási eljárásról

Magyarország Alaptörvénye

Alkotmánybírósági határozat

22/2005. (VI.17.) AB határozat a választójog egyenlőségéről

1/2013. (I.7.) AB határozat a választási eljárásról szóló, az Országgyűlés 2012. november 26-i ülésnapján elfogadott törvény egyes rendelkezései alaptörvény-ellenességének megállapításáról

Internetes források

http://valasztas.hu/hu/ovi/42/42_0.html

<http://www.geoindex.hu/>

<http://www.ajbh.hu/kozlemenyek/-/content/10180/1/az-ombudsman-a-mozgournas-valasztas-gyakorlatanak-problemairol;jsessionid=46B23210923EF53D43836D4817DF456E>

<http://itthon.transindex.ro/?cikk=6372&nyomtat=1>

<http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=564077>

http://www.valasztas.hu/hu/ep2014/877/877_0_index.html

http://hvg.hu/vilag/20131116_A_briteknek_is_rosszul_vannak_a_politikat